

Жисмоний ва юридик шахслар мурожаатлари бу борадаги ҳуқуқий асослар янада мустаҳкамланди

Мамлакатимиз барча жабҳаларда улкан ютуқларга эришаётганини бугун нафақат юртдошларимиз, айти чоғда халқаро ҳамжамият ҳам эътироф этмоқда. Фуқароларнинг қонун олдида тенглиги, жамиятда инсон ҳуқуқ ва манфаатлари устуворлиги тўлиқ таъминланаётгани ана шундай ютуқларимиз сирасидандир. Ўар бир шахснинг жамики ҳуқуқлари, жумладан, мурожаат қилиш ҳуқуқи ва кафолатлари қонунчилигимизда мустаҳкамлаб қўйилгани бу борада муҳим аҳамият касб этмоқда.

Президентимиз Ислом Каримов Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик палатаси ва Сенатининг шу йил 23 январда бўлиб ўтган қўшма мажлисидаги маърузасида Олий Мажлиснинг аввалги таркиби фаолиятига тўхталар экан: **"парламентимиз томонидан амалга оширилган ишлар демократик ислохотларни ҳаётимизга жорий этишда, фуқаролик жамияти қуриш йўлида қўйган қадамларимизда муносиб ҳисса бўлди"**, дея алоҳида қайд этди. Ўтган давр мобайнида 140 дан ортиқ қонун ва норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилингани ҳам бу фикрни яққол тасдиқлайди.

"Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғ-рисиди"ги қонун шулар жумласига киради. Шу каби қабул қилинган 30 га яқин қонунчилик ҳужжатлари қонун устуворлигини таъминлаш, суд ҳокимияти мустақиллигини мустаҳкамлаш, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини ишончли ҳимоя қилиш борасидаги фаолият самарадорлигини оширишда муҳим омил бўлмоқда.

Бу ҳақда сўз борганда, авваламбор, Конституциямизнинг 35-моддасида ҳар бир шахс бевосита ўзи ва бошқалар билан биргаликда ваколатли давлат органларига, муассасаларига ёки халқ вакилларига ариза, таклиф ва шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эгаллиги, аризалар, таклифлар ва шикоятлар қонунда белгиланган тартибда ва муддатларда кўриб чиқилиши белгилаб қўйилганига эътибор қаратиш мақсадга мувофиқдир.

Бош Қомусимизнинг 44-моддасида эса, ҳар бир шахсга ўз ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш, давлат органлари, мансабдор шахслар, жамоат бирлашмаларининг ғайриқонуний хатти-ҳаракатлари устидан судга шикоят қилиш ҳуқуқи кафолатланиши назарда тутилган.

Таъкидлаш жоизки, фуқароларнинг мурожаатлари билан боқлик барча масалалар ушбу конституциявий меъёрлар ва бошқа норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар билан тартибга солиб келинмоқда. Шу жумладан, ўтган даврда "Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида"ги қонун бу борада муҳим аҳамият касб этганини қайд этиш ўринлидир.

Пировардида фуқароларнинг судларга бўлган ишончи юксалиб, судларда кўрилатган низо турлари, жумладан, иқтисодиёт, мулк ва мерос билан боқлик мурожаатлар сони ошиб бораётир. Ўз навбатида, судлар ҳар бир мурожаат ортида инсон тақдири турганини инобатга олган ҳолда, уларни ўз вақтида қонуний ҳал этиш, адолатли қарорлар қабул қилинишига алоҳида эътибор қаратмоқда.

Мисол учун 2014 йил мобайнида умумюрисдикция судлари томонидан одил судловни амалга ошириш, фуқароларнинг қонуний манфаатларини ҳимоя қилиш, ижтимоий адолат ва қонун устуворлигини таъминлаш бўйича кенг кўламли ишлар амалга оширилди. Яъни судларда 7 500 та мулк ва мерос билан боғлиқ ишлар кўрилди.

Шу ўринда фуқароларнинг мурожаатларини судларда кўриб чиқишнинг ўзига хос хусусиятларини эътиборга олган ҳолда бу борадаги қонунчилик ҳам такомиллаштирилгани ҳақида алоҳида тўхталиш мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз.

Хусусан, 2014 йил 14 майда қабул қилинган «Ўзбекистон Республикасининг айрим қонун ҳужжатларига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш, шунингдек, айрим қонун ҳужжатларини ўз кучини йўқотган деб топиш тўғрисида»ги қонунга асосан Фуқаролик процессуал кодексининг 310, 320, 346 ва 348¹-моддалари янги таҳрирда баён этилди. Унга кўра, суд қарорларига нисбатан нафақат ишда иштирок этувчи шахслар, балки ишда иштирок этишга жалб қилинмаган, аммо ҳуқуқ ва мажбуриятлари ҳақидаги масала суд томонидан ҳал этилган шахслар ҳам шикоят (ариза) билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга бўлдилар.

Шу жиҳатдан, умумюрисдикция судлари томонидан 2014 йил давомида судларга келиб тушган жисмоний ва юридик шахслар мурожаатларини кўриб чиқиш натижалари диққатни тортади. Жумладан, ўтган йил давомида Олий судга фуқаролик ишлари бўйича 13 150 та (2013 йилда — 11 885 та), жиноят ишлари бўйича 9 084 та (2013 йилда — 8 448 та), жами 22 234 та ариза ва шикоятлар келиб

тушган бўлиб, уларнинг сони олдинги йилга нисбатан 1 901 тага, яъни 9,3 фоизга кўпайган.

Бунинг асосий қисмини бевосита фуқаролардан келиб тушган мурожаатлар ташкил этади. Яъни 2014 йилда бевосита фуқаролардан 13 777 та ариза ва шикоятлар келиб тушган бўлиб, уларнинг барча мурожаатлардаги салмоғи 61,9 фоизни ташкил этади. 2013 йилда бу кўрсаткич тегишлича 12 175 тани, яъни 59,9 фоизни ташкил этган.

Шу жумладан, 2014 йилда фуқаролик ишлари бўйича бевосита фуқаролардан 8 628 та ариза ва шикоятлар келиб тушган бўлса, бу кўрсаткич жиноят ишлари бўйича 5 149 тани ташкил этган.

Шу билан бирга, ҳисобот даврида фуқаролик ва жиноят ишлари бўйича туман (шаҳар) ҳамда вилоят ва унга тенглаштирилган судларга жами 74 317 та (2013 йилда — 57 994 та) мурожаат келиб тушган. Бошқача айтганда, бу борада ҳам ўтган йили олдинги йилга нисбатан судларга мурожаатлар миқдори нисбатан ортганини кузатиш мумкин.

Шубҳасиз, жисмоний ва юридик шахсларнинг судларга мурожаати йилдан-йилга кўпайиб бораётгани уларнинг ҳуқуқий маданияти юксалаётганидан, суд орқали бузилган ҳуқуқларини тиклашга бўлган ишончи ортаётганидан далолат беради. Статистик маълумотларга қараганда, такрорий шикоятларнинг сони камайгани кузатилмоқда, бу эса мурожаатларни ўрганиш чоқида давлат органлари ва давлат муассасаларининг бурч ва масъулияти янада кучайганини англатади, албатта.

2014 йил 4 декабрь кунидан эътиборан амалга киритилган «Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги қонун манфаатдор шахсларнинг давлат органларига мурожаат этиши тартибини такомиллаштиришга қаратилгани билан аҳамиятлидир.

Жумладан, янги қонун юридик шахслар мурожаатларини кўриб чиқиш билан боқлиқ ижтимоий муносабатларни тартибга солишдаги ҳуқуқий бўшлиқни тўлдирди. Қолаверса, мазкур соҳадаги қонунбузилиш ҳолатлари учун жавобгарликни белгилаш, давлат органларига, мансабдор шахсларга мурожаат қилиш тартибини бугунги кун талаблари даражасида ташкил этиш ва амалга оширишга хизмат қилади.

Энг асосийси, ушбу ҳужжат жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш билан бирга уларнинг ариза ва

шикоятлар, давлат ва жамият фаолиятини такомиллаштиришга доир таклиф ва тавсиялар билан давлат органи ва муассасаларига, фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларига мурожаат қилиш ҳуқуқлари янада мустаҳкамланди.

Янги қонуннинг афзаллиги шундаки, унинг 3, 4, 5, 6, 10, 11, 13, 16, 19 ва 21-моддаларига мувофиқ, юртимизда истиқомат қилаётган ҳар бир жисмоний шахс, шунингдек, хорижий давлатларнинг жисмоний ва юридик шахслари ҳамда фуқаролиги бўлмаган шахслар жинси, ирки, миллати, тили, дини, ижтимоий келиб чиқиши, эътиқоди, шахсий ва ижтимоий мавқеидан, ҳар бир юридик шахс эса, мулк шакли, жойлашган ери (почта манзили) ташкилий-ҳуқуқий шакллари ва бошқа ҳолатларидан қатъи назар, ҳеч бир камситишларсиз ваколатли давлат органларига, муассасаларига ёки фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларига ариза, таклиф ва шикоятлар билан мурожаат қилиш ҳуқуқига эга экани аниқ белгилаб берилди.

Бунда жисмоний ва юридик шахслар тўғридан-тўғри ёки электрон ёхуд почта алоқаси воситалари орқали оғзаки, ёзма ёхуд электрон шаклда мурожаат қилишлари мумкин. Шунингдек, уларнинг давлат тили ёки ўз она тилида ўзи ёки вакиллари ёхуд адвокатлари ёрдамида, яқка тартибда ёки жамоа бўлиб мурожаат этишлари ҳам қонунда кўзда тутилгани эътиборлидир. Содда қилиб айтганда, мурожаатлар давлат органлари томонидан қабул қилиниши ва кўриб чиқиши шарт.

Қонунда мурожаатларнинг шакл ва турлари, уларга нисбатан қўйиладиган талаблар, бу борада оммавий ахборот воситаларининг ўрни, жисмоний ва юридик шахслар вакиллари қабул қилиш тартиби ҳам белгиланган. Айни чоғда, мурожаат этиш ҳуқуқларининг кафолатлари, мурожаатларни бериш ва уларни кўриб чиқиш муддатлари, кўрмай қолдириш асослари, уларни кўриб чиқишда жисмоний ва юридик шахслар ҳуқуқлари, давлат органларининг мажбуриятлари қайд этилган. Бу борадаги қонун ҳужжатларини бузганлик учун жавобгарликка оид қоидалар ҳам ифодалаб берилган.

Жумладан, ушбу янги қонун билан бу борадаги қилмишлар доираси янада кенгайтирилди. Яъни ушбу қонунда мурожаатларни қабул қилишни қонунга хилоф равишда рад этиш, ёзма ёки электрон шаклда жавоб юбормаслик маъмурий ёхуд жиноий жавобгарликка сабаб бўлиши белгилаб қўйилди.

Шу ўринда янги қонуннинг «Фуқароларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги қонундан қандай фарқли жиҳатлари борлиги хусусида тўхталиш ҳам айтилиши зарурат. Аввало, олдинги қонуннинг ҳуқуқий тартибга солиш соҳасини фақат фуқаролар мурожаатлари ташкил этган бўлиб, юридик шахсларнинг давлат органларига мурожаатларини кўриб чиқиш эса, қамраб олинмаганини таъкидлаш жоиз. Шундан келиб чиққан ҳолда, янги қонун билан юридик шахсларнинг давлат органлари ва муассасаларига мурожаатлари ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солинди.

Мурожаатларни ахборот-коммуникация технологиялари воситасида бериш ҳуқуқий жиҳатдан мустаҳкамланди. Бу ҳам қонундаги муҳим янгиликлардан биридир. Шу билан бирга, қонунда жисмоний шахслар ва юридик шахсларнинг вакиллари қабул қилиш жадваллари ва уни ўтказиш вақти, жойи ҳамда қабулга олдиндан ёзилиш тўғрисидаги ахборот, шунингдек, қабул қилиш тартибини давлат органлари расмий веб-сайтларида эълон қилиш, уларнинг маъмурий биносида ҳамма кириши мумкин бўлган жойлардаги стендларга ёки бошқа техник воситаларга жойлаштириш орқали манфаатдор шахслар эътиборига етказиш ҳам назарда тутилган.

Давлат органларининг шахсий қабулни ўтказувчи раҳбарлари ёки бошқа ваколатли шахслари ҳар қандай масалалар, жумладан, ваколатига кирмайдиган масалалар бўйича мурожаат этилганда қабулни рад этишга ҳақли эмас. Ушбу қонуннинг 8-моддаси 5-қисмида назарда тутилган ҳоллар бундан мустасно.

Янги ҳужжатга биноан, шахсий қабул давомида давлат органининг раҳбари қарорига кўра ҳамда мурожаат этувчининг ёзма розилиги билан аудио ва видео ёзув, шунингдек, фотосуратга олиш имконини берадиган махсус техника воситалари қўлланилади, давлат органлари раҳбарлари ёки бошқа ваколатли шахслари томонидан сайёр шахсий қабуллар ташкил этилади. Шунга кўра, судга мурожаат этувчи фуқароларга қулайлик яратиш мақсадида жойларда Олий суд раҳбарининг қабулларини ташкиллаштириш режалаштирилган.

Қолаверса, ахборот давлат сирини ёки қонун билан кўриқланадиган бошқа сирни ташкил этувчи маълумотларни ўз ичига олган бўлмаса, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари, эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларига, жамият ва давлат манфаатларига зарар етказмаса, давлат органлари, уларнинг мансабдор шахслари ўзларидан сўралаётган ахборотни, қонун талабига кўра, ўн кун ичида тақдим этиши шарт қилиб қўйилди.

Бундан ташқари, жисмоний ва юридик шахслар ўз мурожаатлари кўриб чиқилгунига қадар ва кўриб чиқиладиган вақтда мурожаат юзасидан қарор қабул қилинганга қадар ёзма ёхуд электрон шаклда ариза бериш орқали мурожаатларини қайтариб олишлари ҳам мумкин бўлади. Бунда мурожаатни қайтариб олиш ҳақидаги ариза давлат органлари томонидан қонунбузилишларини аниқлаш ва бартараф этиш бўйича чоралар кўрилишини истисно этмаслиги лозим.

Шуни ҳам қайд этиш жоизки, ҳаётда айрим мутасаддилар томонидан мурожаатларни белгиланган тартибда кўриб чиқишда сансалорликларга йўл қўйиш, бу борадаги камчилик ва нуқсонларни ўз вақтида бартараф этмаслик ҳолатлари ҳам учраб туради. Буларнинг олдини олиш мақсадида янги қонунда тегишли меъёрлар белгиланди.

Жумладан, давлат органлари мурожаатларни кўриб чиқишда Конституция ва амалдаги қонунларга тўлиқ риоя этиши, мурожаатлар холис ва ўз вақтида кўриб чиқилиши учун зарур чора-тадбирлар қўллаши шарт. Улар, шунингдек, жисмоний ва юридик шахсларнинг бузилган ҳуқуқ ва эркинликларини тиклаш ҳамда қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлаш бўйича ўз ваколатлари доирасида чоралар кўриши талаб этилади.

Қонунда мурожаатлар, уларнинг тури ва шаклидан қатъи назар, электрон ёки оғзаки бўладими, бир хил аҳамиятга эгаллиги мустаҳкамланди. Хусусан, қонун талабига кўра, электрон мурожаат электрон рақамли имзо билан тасдиқланган ва уни идентификация қилиш имконини берадиган бошқа реквизитларга эга электрон ҳужжат шаклида бўлади.

Мурожаатни қабул қилиш ва кўриб чиқиш қонунга ҳилоф равишда рад этилганда, жисмоний ёки юридик шахс юқори турувчи органга ёхуд судга шикоят қилишга ҳақли.

Айтиш керакки, қонунда мурожаатларни кўрмай қолдириш асослари ҳам белгиланган. Яъни аноним мурожаатлар, жисмоний ва юридик шахслар вакиллари орқали берилган мурожаатлар, уларнинг ваколатини тасдиқловчи ҳужжатлар бўлмаганда, қонунда белгиланган бошқа талабларга мувофиқ келмаган мурожаатлар кўрмасдан қолдирилади.

Жисмоний шахснинг исм-фамилияси, яшаш жойи тўғрисидаги маълумотлар ёки юридик шахснинг тўлиқ номи, унинг жойлашган ери,

почта манзили тўғрисидаги маълумотлар кўрсатилмаган ёхуд улар ҳақида ёлғон маълумотлар кўрсатилган, имзо ёки электрон рақамли имзо билан тасдиқланмаган мурожаатлар аноним ҳисобланади.

Қисқача айтганда, «Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари тўғрисида»ги қонунда жисмоний ва юридик шахсларнинг давлат органларига мурожаатлари билан боғлиқ масалалар кенг қамраб олинган. Шу нуқтаи назардан, ушбу қонун фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда юридик шахсларнинг қонуний манфаатларини ишончли ҳимоялашда мустаҳкам ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади.

Қўчқор ТОҒАЕВ, Ўзбекистон Республикаси Олий суди
раисининг ўринбосари